

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

DABAR *arba* NIEKADOS

Tomo Noraus-Naruševičiaus gyvenimo vaizdai

Juozas Stražnickas



Vilnius LEIDYKLA TECHNICA 2010

UDK 62(474.5):929Naruševičius
St303

Juozas Stražnickas. Dabar arba niekad. Tomo Noraus-Naruševičiaus gyvenimo vaizdai.

Vilnius: Technika, 2010. 376 p., iliustr.

Knyga skiriama įžymiam inžinieriui, lietuviybės puoselėtoji, vienam iš pirmųjų Lietuvos diplomatų, Nepriklausomos Valstybės kūrėjui ir darbininkui Tomui Norui-Naruševičiui atminti.

Tai pasakojimas apie „Žmogų iš užmaršties“ smalsiai visuomenei.

Recenzentai: prof. habil. dr. Romualdas Ginevičius
doc. dr. Algimantas Nakas

VG TU leidyklos TECHNICA 1838-M mokslo literatūros knyga
<http://leidykla.vgtu.lt>

ISBN 978-9955-28-758-2
© Juozas Stražnickas, 2010
© VG TU leidykla TECHNICA, 2010

TURINYS

IŽANGOS ŽODIS	7
Pratarmė. ŽMOGUS IŠ UŽMARŠTIES	11
Pirma dalis. NUO TROBOS SLENKSČIO IKI „KUNIGAİKŠČIŲ RŪMŲ“	17
Didžios inteligencijos žmogus	19
Technikos autoritetas	31
Antra dalis. DIDYSIS LAIKAS	39
Lietuvybės arimuose	41
Po karo ženklų	46
Vienybės šauklys	53
Projektavo laisvą Lietuvą	61
Trečia dalis. AMERIKONIŠKOJI ROMANTIKA	71
Gerbiamas svetys	73
Taikdario rolėje	78
Traukiamoji jungė	86
Ketvirta dalis. PARYŽIAUS PASLAPTYS	103
Pirmosios pažintys	105
Delegacijos vadovas	125
Neišgirstas balsas	144
Lengvino valstybines įkurtuves	157
Penkta dalis. SKYRYBŲ METAI	171
Jelgavoje ir Londone	173
Didžiosios skyrybos po 125 metų	178
Jaunos diplomatijos garbė	189
Nelaukti posūčiai	199

Šešta dalis. ANGLIJOS ĮVEDINIMAS	211
Laikinasis atstovas	213
Briuselio katorga	221
Balfūras pasakė „Yes“, Kaunas tarė „Ne“	230
Gilios ir tolimos įžvalgos	242
Anglija – tai mūs Nepriklausomybė	260
Septinta dalis. „MUŽIKSŪNIAI SU JUODGORČIAIS“	273
Penkios nemigos naktys	275
Atstovybės „apstatymas“	284
Vienas dviejuose asmenyse	297
Tarp politinių girnų	308
Aštunta dalis. GYVENIMO PAVAKARĖJ	317
Vyriausybės atstovas – Direkcijos pirmininkas	319
Turtingiausias žmogus	330
Užgesusi žvaigždė	344
Pabaiga. METŲ BĖGSME	355
PRIEDAI	
ARCHYVŲ FONDAI, KNYGOS IR TĘSTINIAI LEIDINIAI, PERIODIKA	361
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	368

ĮŽANGOS ŽODIS

Autorius pratarinėje klausia, ar jo herojus inžinierius Tomas Norus-Naruševičius yra ta asmenybė, kurios gyvenimas vertas aprašyti knygoje. Juo labiau, kad jau 80 metų šis vardas buvo retai minimas kalbant apie dviejų tarpukario Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečių reikšmę mūsų valstybės kūrimui. Taigi ar pelnytai autorius „peržengė užmaršties ribą“, kaip rašoma pratarinėje, ar prieš pradėdamas „kapstyti“ archyvuose ir po kruopelytę rinkdamas faktus pasirinko būtent tą objektą? Ar T. Noraus-Naruševičiaus gyvenimas ir nuopelnai reikšmingi norimo rezultato, laukiamo atgarsio apie knygą prasme? Juo labiau, kad knygoje minima daug herojaus bendražygių, asmenų, kurių pavardės rasime netgi Lietuvos istorijos vadovėliuose, bet apie kurių gyvenimą daug ko nežinome. Jeigu pasirodytų knyga, aprašanti, pavyzdžiui, Augustiną Voldemarą, Ernestą Galvanauską, brolius Vailokaičius ir pan., ko gero, galima būtų tikėtis daugiau.

Knygos autorius nuėjo kitu keliu. Jo pasirinkimas – neleisti, kad užmarštin neuitų tie Lietuvos žmonės, kurie visą gyvenimą skyrė savo Tėvynei, nuveikė jai labai svarbių darbų, bet dėl tam tikrų aplinkybių buvo nepelnytai užmiršti. Pritariu tokiam autoriaus pasirinkimui. Garsios Lietuvos istorijoje pavardės vienaip ar kitaip, anksčiau ar vėliau, be abejo, bus įamžintos. Ačiū reikia sakyti tiems, kurie, nagrinėdami Nepriklausomos Lietuvos kūrimo aplinkybes, skverbiasi gilyn, atrasdami tuos Valstybės kūrėjus, kurie visą savo sąmoningą gyvenimą būdami karščiausių įvykių, susijusių su Lietuvos ateitimi, sukuryje gali būti ne tik primiršti, bet ir nueiti į gilią užmarštį.

Kaip pavyko susidoroti su šiuo sudėtingu uždaviniu? Galbūt galima buvo kalbėti, kaip knygos herojus dieną naktį svajoja apie Lietuvos Nepriklausomybę, šviesią jos ateitį, paliudyti, kaip jis pasiaukojamai dirbo, koks jis buvo kilnus, nesavanaudiškas, ir pan.

Autorius pasirinko kitą kelią. Į to laikotarpio Lietuvos politikos diplomatinės, ūkio bei kultūros gyvenimo realijas jis meistriškai įpynė gausybę ištraukų iš

laikraščių, oficialių šaltinių, laiškų ar asmenų pasisakymų. Tai paremtas dokumentais pasakojimas apie tarnauti Lietuvai pasišventusio žmogaus kelią, kupiną įtampos, vingių ir dramatiškumo.

Galima žavėtis ir stebėtis, kaip autoriui pavyko (ir kiek tam reikėjo pastangų) surinkti tiek daug ir tokios įtaigios dokumentinės medžiagos apie T. Noraus-Naruševičiaus gyvenimo kelią. Ir ne tik apie jį. Knygoje pateikiama daug citatų iš pačių įvairiausių dokumentų apie to meto įvykius, nušviečiančius vieną sudėtingiausių Lietuvos laikotarpių – pirmąjį tarpukario Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį. Tačiau knyga toli gražu nėra dokumentinė apybraiža.

Autorius jau pratarėme įvardija, koks žmogus jo akyse yra T. Noraus-Naruševičius – „žymus inžinierius, diplomatas ir valstybės darbininkas“. Tokį ir parodo savo knygoje. Atsižvelgdamas į aplinkybes ir tai, kas tuo metu buvo svarbiausia Lietuvai, jis buvo arba inžinierius, arba diplomatas. Ir visada Valstybės darbininkas, Lietuvos patriotas. Likimas, o vėliau ir valdžios vyrai jį „mesdavo“ ten, kur įvykiai buvo karščiausi, kur padėtis buvo kritiška, kur buvo sprendžiamas Lietuvos likimas. Užimdamas atsakingas pareigas po aukštųjų inžinerijos mokslų baigimo Maskvos miesto savivaldybėje rūpinosi čia gyvenančių lietuvių organizacijų kūrimu, studijuojančių lietuvių šelpimu, pagalba Pirmojo pasaulinio karo nualintai Lietuvai, jos pabėgėliams, siekė suvienyti visų čia esančių lietuvių pastangas Lietuvos Nepriklausomybės idėjai įtvirtinti; Maskvos valdžios išsiųstas į Ameriką miesto reikalais ir čia dėl bolševikų revoliucijos likęs ilgesniam laikui plėtojo plačią veiklą siekdamas suvienyti įvairias lietuvių emigrantų politines sroves – tautininkus, katalikus, socialistus – į darnią organizaciją, kuri siektų Lietuvos Nepriklausomybės įtvirtinimo. Paryžiuje, Taikos konferencijoje, įtvirtinančioje Pirmojo pasaulinio karo pabaigą, buvo vienas iš mūsų derybininkų, kurie siekė Lietuvos pripažinimo, visokeriopos pagalbos iš Antantės šalių ūkiui atstatyti ir gynybai stiprinti, vadovų; Maskvoje, jau kaip meistriškas Lietuvos valstybės derybininkų delegacijos vadovas, su Sovietų Rusija pasiekė Taikos sutarties pasirašymo, sienų pripažinimo, tremtinių ir jų turto grąžinimo, buvo vienas iš aktyviausių dalyvių sprendžiant Klaipėdos krašto likimą, taip pat nagrinėjant Lietuvos ir Lenkijos ginčų dėl Vilniaus (čia ypač svarbi jo veikla Anglijoje sumaniai naudojant jos bei Prancūzijos ir Vokietijos tarpusavio konkurencinę kovą) peripetijas; būdamas Lietuvos pasiuntinys Anglijoje, susisiekimo ministras, rūpinosi paskolomis kraštui atstatyti, garvežių ir kitokios susisiekimo įrangos pirkimu; labai sudėtingomis sąlygomis dirbdamas autonomiją turinčiame Klaipėdos krašte Klaipėdos uosto direkcijos pirmininku padėjo uosto plėtos pamatus. Tai tik pagrindinės jo pasiukojamo darbo Lietuvos labai gairės.

Visi šie ir kiti valstybės gyvenimui svarbūs darbai buvo atliekami be pasipūtimo, savigyros, dalykiškai, ramiai, tyliai, be poilsio, aukojant savo sveikatą. Palaikydamas tas partijas, kurios jam buvo labiausiai priimtinos ginant Lietuvos interesus, iš politinių priešininkų vietoj padėkos sulaukdavo, be abejo, tik nepasitenkinimo ir nepagrįstos kritikos. Į tai reaguodavo jautriai. Dažnai dideli ir Lietuvai labai reikalingi projektai buvo sužlugdomi vien dėl politinių partijų, pozicijos ir opozicijos rietenų (kaip tai primena mūsų laikus...).

Kartu su knygos autoriumi stebint T. Noraus-Naruševičiaus kelią, vis kyla minčių apie šio žmogaus likimo tragizmą. Tai dažnai vienišo, savo asmeninės laimės nesukūrusio, sveikatą praradusio ir dėlto taip anksti iš gyvenimo išėjusio žmogaus tragizmas. Žmogaus, kuris ant aukuro padėjo visa tai, kas buvo brangiausia. Ant aukuro, kuris vadinasi Lietuva. Tokie žmonės negali būti pamiršti. Ačiū knygos autoriui, kuris šias užmaršties dulkes nupūtė. O kiek dar yra šventų Lietuvai asmenybių, miegančių po storu užmaršties sluoksniu.

Prof. habil. dr. Romualdas Ginevičius